

ПОНЯТТЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

Останнім часом у суспільній географії набуває поширення аналіз соціально-економічного, а не просто економічного розвитку населення або так званої якості життя. Значення проблеми якості життя в сучасному світі обумовлене кількома чинниками, зокрема посиленням соціальної орієнтації у розвинутих країнах та загостренням проблеми нерівномірності розвитку населення розвинутих країн і тих що розвиваються. Це призвело до відмови трактування процесу розвитку тільки як процесу зростання обсягу матеріальних благ і послуг, а отже до усвідомлення того, що характеристиками розвитку не можуть слугувати тільки традиційні макроекономічні показники, зокрема обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП) та середній дохід на душу населення. Тому актуальним стало використання нової концепції людського або соціально-економічного розвитку, в якій враховуються не тільки економічні, але й демографічні критерії розвитку. Крім того економічні показники у даній концепції та високий економічний рівень розглядається не як кінцева мета, а лише як засіб подальшого людського розвитку. Таким чином соціальна географія перейшла від оцінки економічного до визначення соціально-економічного (людського) розвитку регіонів або якості життя.

Це поняття не є революційно новим. Його витoki можна знайти ще в ранніх періодах історії багатьох культур. Так, на думку Аристотеля (384 – 322 рр. до н.е.): „ багатство не є тим добром , якого ми шукаємо , воно тільки лише корисне для пошуків чогось іншого „. Фактично Аристотель визнавав , що економічне зростання є засобом , а не метою. Такий підхід був досить поширений у працях великих греків. І пізніше подібні думки висловлювали засновники кількісної економіки – В. Петі (1623 – 1687 рр.) , А. Кете (1796 – 1874) , А. Лавуазьє 9 1743 – 1749 0, та класики політичної економії – А. Сміт (1723 – 1790 рр.) , Д. С. Міль (1806 – 1873 рр.) . А. Сміт та його послідовники , намагаючись оцінити роль людини в суспільному прогресі , вважали її не тільки джерелом , а й частиною суспільного багатства.

Людські потреби визнавали метою суспільного виробництва представники і інших шкіл. Так , маржиналісти , зокрема , У. Ллойд , сформулювавши принципи раціональної поведінки людини в ринковій економіці , ідею корисності та постулати теорії граничної корисності , впритул підвели світ до теорії споживчої поведінки.

Один із засновників неокласичного напрямку А. Маршалл , синтезувавши численні ідеї щодо ролі людини в економіці , безпосередньо зв'язав накопичення багатства з розвитком людини. Йому належить вислів : „ Вироблення багатства це лише засіб підтримки життя людини , задоволення її потреб та розвитку її сил – фізичних, розумових і моральних. Сама ж людина - головний засіб виробництва цього багатства , і вона ж є кінцевою метою багатства „.

Дж. М. Кейнс у 1930 – х роках визнавав найважливішими умовами економічного зростання розвиток та реалізацію здібностей людини і реалізацію можливостей її особистого вибору.

Важливою віхою на шляху до формування поняття якості життя стало введення в середині ХХ сторіччя Т.Шульцем до наукового обігу поняття людського капіталу, під яким розумілась сукупність знань та кваліфікацій, що виконувала подвійну функцію – засобу виробництва і предмету тривалого користування. Знання та компетентність у концепції людського капіталу були визнані принципово важливим джерелом економічного зростання і відповідно було визначено економічну роль освіти, науки, охорони здоров'я, які до того трактувалися виключно як галузі, що споживають, але не виробляють.

Накопичення людського капіталу здійснюється шляхом інвестицій, передусім у набуття знань та кваліфікації шляхом шкільної та після шкільної освіти, охорону здоров'я, міграції, поширення інформації щодо функціонування економіки, ринку праці тощо, які забезпечують розвиток інтелектуальних та фізичних здібностей людини і можливості їх реалізації, підвищення ефективності праці. В цілому теорія людського капіталу сприяла загальній тенденції зміни відношення до освіти, культури та інших галузей соціальної сфери, зокрема з точки зору їх ресурсного забезпечення. доказ рентабельності витрат на освіту, наприклад, сформував новий погляд на освіту: політики почали трактувати її як вагомий чинник економічного зростання, а менеджери та підприємці - як фактор підвищення продуктивності праці.

Визнано, що наявність вищої освіти у широких верств населення, передусім молоді, як ознаки високої кваліфікації робочої сили, є необхідною передумовою розвитку, тобто всі країни мають формувати політику стимулювання набуття високої професійно-освітньої підготовки, навіть якщо це потребує вагомих бюджетних витрат. Набула поширення концепція так званої - безперервної освіти, яка трактує підвищення професійно-освітнього рівня як економічно доцільну діяльність людини протягом всього життя. Зросло і ресурсне забезпечення освіти, переважно за рахунок залучення різноманітних джерел її фінансування.

Наступним кроком на шляху формування поняття «якість життя» стала *теорія розвитку людських ресурсів*, сконцентрована на проблемах демографії, зайнятості, охорони здоров'я, освіти та професійної підготовки, споживання, харчування, умов життя, урбанізації, стану навколишнього середовища.

Значну роль у переході від теорії економічного зростання до теорії людського розвитку відіграла також *концепція базових потреб*, яка стала основою програмної доповіді Міжнародної організації праці "Зайнятість, зростання і базові потреби" (1976 рік). Ця концепція передбачає формування соціально-економічної політики в розрахунок, по-перше, на обов'язкове забезпечення певних мінімальних потреб у харчуванні, одязі, житлі та побутовій техніці, по-друге, на поліпшення суспільних послуг (по

забезпеченню якісною питною водою, підтримці належного санітарного стану місць проживання, розвитку суспільного транспорту, охорони здоров'я, освіти). Більшість міжнародних організацій пов'язують задоволення цих потреб з дотриманням прав людини і вважають надзвичайно важливим засобом досягнення поставленої мети активізацію поведінки самої людини, залучення її "в розвиток через участь" на рівні як прийняття рішень, так і їх практичного втілення.

В середині 60-х концепція «якості життя» призвела до глобальної переоцінки цінностей, початку нової епохи – гуманістичного капіталізму. «Гуманістичний капіталізм», метою якого є вже не виробництво прибутку, а «продуктивність людського життя» став основою соціально-економічної географії.

Сам термін «якість життя» вперше з'явився в книзі Дж.Гелбрейта «Суспільство статку» й став широко використовуватись в американській пропаганді. «Американський спосіб життя», який визначався як світовий еталон «якості життя», був своєрідною емблемою «суспільства статку», й хоча передбачалась можливість вирішення сучасних соціальних проблем, чіткого наукового змісту це поняття не мало. Під «якістю життя» передбачались усі статки, які можуть бути запропоновані споживачу «розвинутим індустріальним суспільством», «суспільством менеджерів», де первинним є не приватний інтерес, а наука й організація.

В кінці 60-х років «постіндустріальна» теорія гуманістичного капіталізму була піддана різкій критиці. Валютна криза, хвиля злочинності й наркоманії, захлиснули найбільші міста США, ріст числа самогубств, забруднення середовища, загроза виснаження ресурсів – все підривало віру в можливість вирішення соціальних проблем. «Якість життя» втратила своє колишнє оптимістичне значення. З пропагандистського терміну воно перетворилось в реальну потребу зупинити перегони за прибутками й попіклуватись про характер життєвих умов. Потреби «якості життя» передбачали необхідність невідкладного вирішення цілого ряду кризових проблем: порушення екологічної рівноваги, погіршення умов життя в містах, загроза виснаження ресурсів, перенаселення та ін. У 1970 році дослідницька група під керівництвом Дж. Форрестера і Д. Медуза почала вивчення наслідків індустріального прогресу по п'яти основним факторам: чисельності населення, сільськогосподарській продукції, природним ресурсам, промисловій продукції, генерації забруднень. Розрахунки показали, що при збереженні сучасних тенденцій криза неминуха. Автори дослідження запропонували встановити глобальну рівновагу обмеження й стабілізації росту. До поняття «якість життя» стали входити не тільки проблеми екології, але й все, що пов'язано з впливом науково-технічного прогресу на життя людини.

Погіршення життєвих умов в містах критикувалось філософами «антитехніціоністського» напрямку, які стверджували, що процеси залежать в основному від техніки, як від деякої демонічної сили, що руйнує світ. У 1970 році в Парижі була опублікована книга соціолога Ж.Елгозі «Прокляті

статком», основна ідея якої – проголошення знищення цивілізації в результаті розвитку науки й техніки. Дж.Гелбрейт теж виступав проти подальшого економічного росту й розширення споживання .

Першою спробою вимірювання якості життя кількісними показниками було дослідження задоволення життям, проведене в Англії під керівництвом М.Абрамса шляхом опитування 1000 міських жителів (суб'єктивне вимірювання). Індекс задоволення життям по кожній з 10 виділених сфер: робота, житло, місто, здоров'я, район, дозвілля, рівень життя, освіта, демократичні права, фінансове положення, визначалось за 10-бальною шкалою(0 – повне незадоволення, 10 – повне задоволення).

Вивченням «якості життя» в США займався Ф.Ендрьюс. Він вважав, що побудова системи «почуттєвих» показників має набагато більш важливе значення, ніж використання об'єктивних вимірювань прибутку на душу населення, кількості житлової площі, числа автомобілів і телевізорів і т.п.

Не дивлячись на загальну методологічну неспроможність концепцій, які враховують тільки суб'єктивні думки людей, в них є позитивний момент, пов'язаний з підвищенням уваги соціологів до реальних потреб людей.

Інший підхід до визначення «якості життя» отримав розповсюдження в соціології глобальних систем, яка виникла на межі з економетрією. Основну мету цієї дисципліни можливо сформулювати як «інтегральну технологічну оцінку» соціально-економічної системи. Суть її полягала в побудові комплексного індексу на основі системи різних соціальних й економічних даних.

Результатом всіх цих наукових розробок стало створення наприкінці 1980-х років концепції людського розвитку.

Людський розвиток визначається як процес зростання людських можливостей — людина має прожити довге життя, не хворіти, бути освіченою, користуватися політичними та економічними свободами, правами людини, суспільною повагою до особистості. Людський розвиток являє собою "як процес розширення вибору, так і досягнутий рівень добробуту".

На сучасному рівні головним критерієм в концепції людського розвитку визнається якість життя. Якість життя інтегральна характеристика умов життєдіяльності населення. Вона не має стандартного набору характеристик і показників, існує багато методик (міжнародних і вітчизняних)по визначенню цієї категорії.

Згідно концепції людського розвитку, виділяють 9 груп факторів, які враховують при виявленні рівня розвитку життя, а саме :

1. стан і охорона здоров'я ;
2. фінансування людського розвитку;
3. рівень освіти населення;
4. екологічна ситуація;

5. демографічний розвиток;
6. розвиток ринку праці;
7. соціальне середовище;
8. матеріальний добробут населення;
9. умови проживання населення.

Отже, поняття «якість життя» має давні витоки. Чітко сформульоване в 60-х роках американськими вченими воно стало основою розробки концепції людського розвитку. На сучасному етапі розвитку науки поняття «якість життя» носить комплексний характер, але система критеріїв, що визначають це поняття ще досить чітко не визначена. Та, якщо раніше це поняття було більш пропагандистським, то зараз це поняття містке, охоплює широкий спектр проблем, не тільки економічних, але й демографічних, що дозволяє оцінити сучасні суспільні проблеми і знайти шляхи їх вирішення.

1. Демография. Современное состояние и перспективы развития: Учеб. Пос. Для студентов вузов / Под ред. Д. И. Валентя. – М. Высшая шк., 1997. – 271с.

2. Лібанова Е. М., Власенко Н. С. та ін. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан. – К., 2002. – 123с

3. Методы сбора информации в социологических исследованиях. Кн.2. Организационно – методологические проблемы опроса. Анализ документов. Наблюдение. Эксперимент/ Отв. Ред.. В. Г. Андреенков, О. М. Маслов. – М.: Наука, 1990. – 224с.

4. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методика, методи, методики: Навч. Пос. для студентів вузів. – Одеса «Астропринт», 2005. – 631с.

Стаття присвячена питанню формування поняття «якість життя» в історії розвитку світової науки. Також розглядається історичний аспект методики оцінки якості життя.

